

Szabó Miklós

Halálban nyert jelentőség | Héroszok és elmúlás

„Vajon mi lett az ifjából és aggokból?

És vajon mi az asszonyokból és gyermekekből?

Valahol élnek és jól vannak,

A legkisebb sarjú is azt mutatja, hogy valójában nincs halál,

És ha valaha volt, előbbre viszi az életet és nem arra vár, hogy végre lenyűgözze,

És az élet jöttére nyomban megszűnnék.

Minden előbbre és kifelé halad, semmi sem hull ki,

És meghalni más, mint bárki hinné, és örvedetesebb.”

Az antropológia problémás kapcsolatot ápol a halállal, hiszen érdeklődésének középpontjában az ember, tágabb értelemben az emberi test áll. Amennyiben ez a test halott is, csak abban az esetben válik értelmezhetővé, ha élők veszik körbe, akikkel valamilyen kölcsönhatásba kerülhet. A halál evolucionista megközelítése bár érthetővé teszi elkerülhetetlenségét, az alkalmatlan példányok elhullása, még ha tragikus is az egyed szintjén, hosszú távon a faj érdekét szolgálja, de ez a megállapítás minden szükségszerű kegyetlenségével sem visz közelebb minket az ember és halál viszonyának feltárásához. (Wulf 2007:279) Az emberi faj fejlődése, mely sikerességével egyedülálló az állatvilágban, némi önteltséggel tekinthető az intelligencia történetének. Abban az értelemben mindenképpen, hogy elménk nem csak rácsodálkozik a minket körülvevő világra, de értelmezi, és reflektál is rá, valamint megosztja, és dokumentálja is azt, a barlangrajzok és csontfaragványok tanúsága szerint már egészen a faj kialakulásának hajnalától kezdve. Ha ilyen módon az emberiség történetén keresztül a tudat fejlődéséről beszélünk, az talán éppen a halállal kezdődik, és nem a születéssel. Ebben a fogalmi keretben pedig akaratlanul is elválik az ember biológiai létezése a tudatától. Valamilyen módon, rendszertani besorolástól függetlenül, minden állat biztosítja utódai életben maradását legalább életük legelső szakaszában. Ösztönös cselekedetük akár tudattalan is lehet, ezért a miénkhez mérhető intelligencia jelének azt tekintjük, mikor a tudatos gyászt véljük felfedezni. Az elhullott társaikat ágakkal betakaró, vagy táplálni próbáló elefántokat, a

haldokló társaikat kétségbeesetten felszínen tartani igyekvő ceteket megörökítő képsorok azok, melyek leginkább kivívják együttérzésünket, és megerősítenek minket abban az érzésben, hogy osztozunk másokkal a létezés tudatában, a halandóság élményében.

Az ember, mint önálló létező története, metafizikai szinten sem a teremtéssel, a születéssel kezdődik, hanem az ősbűnnel, az első határátlépéssel, a kiűzetéssel, a halandósággal. A tudatos létezés, az önrendelkezés együtt jár halandóságunk, nyomorúságunk, az egyedüllét tudatával. Amennyiben elfogadjuk az elméletet, hogy a szüléssel járó fájdalom a felegyenesedés, a halál tudata, pedig a homloklebenyek fejlődésének, (mely lehetővé tette a jövőről alkotott elképzelés kialakulását,) következménye, akkor az Édenből való kiűzetés mítosza is újabb értelmezési keretet kap. Az emberi intelligencia első traumatikus felismerése, hogy léte fájdalmas, nehézségekkel teli, és elkerülhetetlenül véges, talán éppen egy halott társuk teteme fölött fogalmazódott meg. Amennyiben feltételezzük, hogy létezett a relevációnak ez az első pillanata, úgy kétségtelenül nevezhetnénk az Édenből való kiűzetésnek, és az emberi kultúra első lépésének. A vég teljes sötét röggvalóságával nehezedhetett a pillanatra, melyben a halál, mint a kilépés pontja fogalmazódott meg, melyen keresztül a személy a szó minden értelmében átlépte az általa ismert világ határait. A felismerés megválaszolatlan kérdések egész sorát indította el, melyek szükségszerűen rugaszkodtak el a pillanatnyi létezés szükségleteitől. Ettől a régmúltban szimbolikusan kitűzött ponttól kezdve az emberi élet időbelisége, és múlandósága a gondolkodás középpontjává vált. Pascal szavaival „a nem létet a nincs, nem pedig a lét felől gondoljuk el... a gondolkodás nem tud nem gondolni a nincstre” Wulf értelmezésében a gondolkodásnak meg kell ragadnia valamit, a halál viszont nem valami, amit meg tudna ragadni. Vagyis miközben az emberi gondolat megbukik a halálon és a nincs nem létén, feltörhetetlen örök problémaként folytonosan jelen van, és folytonos mozgásban tartja azt. „A Halál nem dolga sem élőknek, sem holtaknak” tartja Epikurosz. Vigasza csupán az egyén szintjére kínál megoldást, aki teljes elkülönülésben nem gondolva a jövőbeli halálra megnyugodhat, és a néha rá törő félelmet elnyomhatja, csak az elkerülhetetlen vég pillanatában szembesülve vele. Csakhogy az emberek közösségekben élnek, nem egy időben lépnek ki a létezésből, így folytonosan tanúi mások halálának, melyen keresztül szembesülünk saját halandóságunkkal. Aki állt már halott felett, ismeri az érzést, melyből hiányzik a béke, a látványt kitöltő nem létet nyugtalan vibrálás lengi be, és nem enyhíti semmilyen

magyarázat. „A Halál nem szükségszerű, semmilyen történetnek se a beteljesülése, szó szerint a semmi.”

A halállal kialakított viszonyban újabb korlátot képez, hogy lehetetlen bármiféle megfigyelés, mely túllép a hozzá kapcsolódó fiziológiai folyamatok leírásán. Bármely ezeken túlmutató következtetés a metafizika területére téved. A halál utáni élet, az újjászületés, még a biológiai véggel járó teljes megsemmisülés is egyaránt bizonyíthatatlan fantazmagóriák. Ami tudományosan bizonyosnak tűnik, hogy a Homo Sapiens már korai fejlődési szakaszaiban is gondoskodott halottairól. A temetkezési rítusok nyomai már háromszázezer évvel ezelőtt, az alsó paleolit korszakban is megjelentek. Neandervölgyi ember temetkezési helyeinek feltárásakor pollenréteget találtak a test fölött, ami arra enged következtetni, hogy nem csak elhantolták a teste, de virágágyra is fektették. Ha el is kerüljük a korai vallásosságra irányuló messzemenő következtetéseket, akkor is bizonyos, hogy többről van szó, mint a tetemtől való egyszerű megszabadulásról. A halottakkal, és rajta keresztül a halállal való hosszútávú törődés viszont teljesen egyedi módon emberi. Ez a viszonyulás szükségszerűen része minden jelenleg létező, és valaha létezett emberi kultúrának. Hiszen minden emberi társulásnak alapvető feladata, hogy önmaga fenntartása érdekében, folyamatosságot teremtsen egyének és nemzedékek között. Minden kultúra lehetőséget teremt egyén és a közösség számára, hogy szabályozott keretek között kialakítson egy viszonyrendszert a halállal, gondolkozzék róla, és rítusokon keresztül foglalkozzon vele.

Ennek kutatói oldalra fordításával, egy rituálisan megélt viszonyrendszer elemzésének segítségével tekinthetünk a halálra. Ahogy Szindbád mondja Huszárik Zoltán filmjében „A halálnak nincs fénye, sem árnyéka, de van valami rozmaring szaga.” Az ember létezés végének vizsgálata tehát szinte lehetetlen, lévén, hogy megragadhatatlan, teljesen láthatatlan, de ebben a képlékenységében is megérezhető valami, ami folytonosan kíséri. Az ember halandóságával folytatott párbeszéde az, ami megfigyelésünk tárgyát képezheti. Ez az a „rozmaring illat”, amin keresztül megkísérelhetjük megtapasztani azt, ami a szó legszorosabb értelmében nincs.

„Örvendetesnek hitte bárki a születést?

Sietek közölni vele, hogy a halál éppoly örvendetes és én tudom, miért.”

A mítoszok, a szó hétköznapi értelmében, nem „kitalációk”, a kultúra, melyben elmesélik őket, tudja, hogy annak a viszonyrendszernek a teljes ábrázolására szolgálnak, mely életük minden területére kihat. Az egyén megtudhatja, milyen a világ, melyben él, miért vált olyanná, és milyen benne az ember, miként kell viselkednie, és miként jár el morálisan kritikus pillanatokban. Kerényi igen bölcsen utasítja el azt a téves felvetést, hogy a hőosztörténetek, régi mesék fejlesztett, aktualizált verziói lennének, ami a történeti háttér ismerete nélkül is nyilvánvaló. A mese a közösségben tudatosan nem valóságos, morális mondanivalójú történet, melynek tanúságai fontosak, de nem festenek totális képet létezésükről. Ebben az értelemben, vagyis a mítoszt az ember felől közelítve, válik igazán értelmezhetővé Kerényi azon állítása, hogy a hőoszokkal nem járunk el igazságosan, ha bizonyítjuk történelmi mivoltukat. (1977:187) Hiszen a történetet újra és újra megjelenítő rítusokon keresztül az istenek és hőoszok, a jogos elválasztás ellenére is egy azon teret népesítik be. A történet belső kronológiájának kezelése szempontjából igaza van Kerényinek abban, hogy a hőosztörténetek elválnak az isteni történetek első korszakától, melyek az idő előtti időben játszódnak, és tetteik „történeti időben” vagy szoros közelében kapnak helyet. Ugyanakkor a mítosz belső, totális logikájában ez az elválasztás szükségtelen. Tekintve, hogy mindkettő egy és ugyan azon totális valóság megformálására, és magyarázatára szolgál. Az antropológiai megközelítésben nem tekinthetünk el attól a Malinowski által is lefektetett alapelvtől, hogy a mítosz olyan integráns része a társadalmi életnek, mely szakrális alátámasztását adja egy közösség gondolatvilágának. Vagyis a mítoszok olyan meghatározó részét képezik egy embercsoport tanult hagyományainak és életmódjának, hogy maguk sem érthetőek meg az eredeti társadalmi környezet nélkül. A mítosz tehát nem egy része a kultúrának, alapvetően átszövi azt, állandóan jelen van, és szabályozza az élet minden mozzanatát. Ez termékeny értelmezési keretet biztosít a téma vizsgálatára. Ragaszkodni kell ugyanakkor, ahhoz a megközelítéshez, hogy a mítoszok értelmezése eredet kultúrájukból kitépve, vagy annak nem megfelelő mélységű ismeretben sokkal inkább reflektál a kutató élő kultúrájára, mint esetünkben az antik görög világ eredeti értelmezésére. Kerényi is ráértett erre, és ennek megfelelően szögezi le, mint az fentebb már említettem, hogy a hőosz szükségszerű velejárója a mitikus homály. Kutatása szempontjából nem is érdemes azon elmélkedni, hogy valóban élő személyről beszélünk-e, hiszen a mítosz olvasatában ez nem kérdés, hanem evidencia. Mindössze valódisága nem egyezik a történészek elvárásaival. Mitikus teljessége pedig csak és kizárólag a vele együtt

szimbiózisban létező kultúra ismeretével válhatna teljessé, mely az idő problematikája folytán lehetetlen számunkra. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy parttalan okoskodásra lenne kárhóztatva a téma. A mítosz a vele élő kultúrát átszövő teljessége révén, akár még jobb híján is, kiinduló pontja lehet egy máshogy meg nem értethető gondolati rendszerbe való bepillantásnak. Emellett, vagy sokkal inkább, a mítoszok fennmaradása, és velünk élése okán, különösen, hogy a mai nyugati társadalmak kultúrájában előkelő fontossággal bír az antikvitásra történő hivatkozás, átfogó képet kaphatunk az emberi létezés alapvető problémáiról, és a válaszokról, melyek elkísérnek minket. Ezek a mítoszok már a mieink, és tudatlanul is átszövik, és meghatározzák létezésünket. Az ember a maga szötte hálójában vergődő állat, és ez a háló a kultúra. Geertz megállapítása ebben az esetben is helytálló. Miközben azt gondolhatnánk, hogy a mítoszok értelmezésekor meghatározott keretek korlátozzák megismerésünket, valójában ez a vergődés lehetővé teszi, hogy a jelenre érvényes következtetéseket vonjunk le, és ezáltal jobb képet kapjunk arról, hogy milyen az ember, milyen kapcsolatban áll saját legbelsőbb mozgatóival, köztük a halandósággal, és minként lesz úrrá a folyvást követő halálfélelmen. Összegezve: „Aki uralja a múltat, uralja a jövőt is. Aki uralja a jelent, uralja a múltat is.” A klasszikus Orwell idézet kultúrtörténeti kiforgatásával beláthatjuk, hogy a velünk élő mítosz, bár eredeti formájában talán nem a mi kultúránké volt, hatott jelenlegi formájának kialakulására, és most már elidegeníthetetlen részét képezi. Benne kap értelmet, meghatározza világunkról alkotott képünket, ezáltal saját modernitásunkon keresztül fogalmazódik újra a múlt, melyből származtatjuk. Így példázva, miként jelenik meg általa a totális valóság, és benne az ember létezésének mozdíthatatlan magja.

„Hogy egyszerűen azt mondhassuk, mint ahogy most: Jókedvű vagyok. Van történetem... és lesz ezután is.”

A héroszra isteni fény ragyog. Sorsa a halandóság, mely árnyékként keveredik az örök fénnel. Ez a kevert pislákolás adja, hogy legalább egy történet közvetlenül hozzá tartozik, lényegének tükörképe. Az ember az isteneket saját képmására teremtette. Frazer értelmezésében ebből a megállapításból egyenesen következik halandóságuk. Dionüszoszt Delphoiban temették el, sírfeliratán ez állt: „Itt nyugszik Szemelé fia, a halott Dionüszosz.” Ez a szükségszerű halandóság az, ami a világot mozgásban tartja. Ha még a

teremtő elhullása is elkerülhetetlen, az emberé, de az istenemberé is egyenesen szükségszerű. Mikor egy személy sorsa kimagasló fontosságú egy közösség számára, nem megengedhető, hogy élete hanyatlásba kezdjen. Sorsa kitöltetett, és ezzel véget is ér. Jutalma a halál és az emlékezés. A halál mellyel megóvta a rajta keresztül létező közösséget a hanyatlástól, és az emlékezés, mely biztosítja közösség kulturális fennmaradását. A hőszé nem más, mint a halálának kultusza. Ellentétben a halhatatlanokkal, akik bár Frazer értelmezésében maguk is halandók, mégis más szabályok érvényesek rájuk, a hősz helyét éppen halandósága adja meg a mitikus térben és időben. Kerényi kifinomult ráérzéssel kiemeli a hősz quasi-létezését, mely több és egyszersmind kevesebb, mint az átlagos emberi sors. Életét röviden két pont teszi kimagaslóvá, a veleszületett többlet energia, és a bizonyosság, hogy halálában sorsa kiteljesedik. Ezzel az átalakulással válik igazán érdekessé karaktere, mert az ő esetében nem talány, hanem bizonyosság, hogy léte értelemmel volt feltöltve. Ezzel válik példamutatóvá, és többé, mint a létezésben ténfergő halandó társai. Kevesebb, mert eltökéltségét a tragédia árnyéka követi. Kiinduló létállapota biztosítja azt a teret, melyben éppen ezt a halandóságot meghaladó cselekményeket hajthat végre. A születés és halál közti korlátozott idő az, ami fontossággal bír, ami lehetővé teszi számára, hogy átlépje azt legalább metafizikailag, és halálában örökké emlékezzenek rá. Történeteikben megjelenő tetteik kiemelik őket a történelemből. Kerényi arra is rámutat, hogy nem kizárólag harci hősiesség lehet a kitűnés pontja, ezért a hősz kifejezés, szemben a hőssel, mely a magyar nyelvben harci diadalt feltételez. Sokkal fontosabb a konzisztencia, mely jellemzi őket, egy mozdíthatatlanság, mely rokona az isteni lényeknek. Ez az a létezési plusz, a potenciál, mely a humanizmus középpontja, és a nyugati modernitás alapköve is. Az ígéret, hogy beteljesíthetjük sorsunkat. A boldogság keresése, mely mindannyiunk joga, és egyben annak elérése kevesek kiváltsága. Ez jelenik meg a hőszok történeteiben is, ők azok a kiválasztottak, akik beteljesítették sorsukat, értelmet kölcsönöztek halandóságuknak, ezáltal legyőzték a halált. A mitológiai hőszzaiban legbelül létező mag az, ami lényegük, ami összetéveszthetetlen egyediségük. „A hős, aki legbelül mozdíthatatlan.” Idézi Kerényi. És milyen igaz. A mozdíthatatlanság megkerülhetetlen kritériuma a hősznak. Vezessen bár tragédiába, nem téríthető le újtjáról. Ez a mozdíthatatlanság, az ideiglenesség mellett a másik mitikus minta, mely valóságunk leírása szolgál. Az élet ideiglenes, de sorsunk betöltésével értelmet nyer. Ehhez azonban ragaszkodni kell, és meg lehet az ára kitartásunknak. Mert a végkifejlet csak egy lehet, és az mindig tragikus. Minden

hérosztörténet kapcsolatban áll a héroszkultusszal. Minden héroszhoz hozzá tartozott a kultusza. Mely megemlékezés volt, mindössze fenntartotta, és nem felmagasztalta. A hérosznak erre már nem volt szüksége. A hérosz halott, mely halál létének teljességébe tartozik. Kultuszában a rítus a résztvevőknek a halandósággal történő párbeszédet teszi lehetővé. A héroszt halálában is beragyogja különleges fénye, ami láthatóvá teszi a túlvilágot. Kerényi kicsit értetlenül áll azelőtt, hogy az ilyen rituálékban is örömet lelték a görögök, de ez nem is olyan furcsa. Az ilyen párbeszéd a halállal nem ritka, és jó példa rá a modern mexikói halottak napja. Ilyenkor a temetőben tartott étkezés fontos részét képezik a sütemények, és édességek, amik mind koponyákat, vagy csontokat ábrázolnak. A barátok és családtagok cukor koponyákat, vagy más, a halálhoz kapcsolódó díszítéssel ellátott tárgyat ajándékoznak egymásnak. Az ajándékokat nagyobb értéknek tekintik, ha az ajándékozott neve megjelenik rajta, például a koponya homlokán. Az ilyen édességek fogyasztása közben, illetve a pan de muerto-ba rejtett csontvázba harapáskor a személy szimbolikusan „beharap a halálba”, ezáltal beoltja magát halálfélelem ellen. Illetve az ünnepség keretei között épített oltár az élet és halál körforgásának elismerését reprezentálja, ami természetes része az emberi létezésnek. A témát mélyebben ismerő antropológusok véleménye szerint a rítuson keresztül a mexikóiak nem is annyira elhunyt rokonaikkal való kapcsolatukat elevenítik fel, ezáltal a közösség gyökereit ápolják - bár ennek is fontos szerepe van -, sokkal inkább közeli kapcsolatot alakítanak ki egy absztrakt entitással, a Halállal. (Brandes 181.) Mikor egy rítus ennyire közeli kapcsolatban áll a halandósággal, nem lehet túlbecsülni, hogy ez mennyire mélyre hatol az ünnepség szívébe. Kerényi említést tesz az i.e.15. századból megmaradt kupolasírokról, és azok elődeiről, melyek jellegzetessége, a létező írott nyelv mellett is, a feliratok hiánya. Értelmezése szerint ez bizonyíték arra a halott kultuszra, mely teljes bizalmat szavazott az emlékezésnek, mintegy fölöslegessé téve a sírfeliratot. A halottnak Mnemosyné istennőre kellett bízni magát, hogy a személy a róla való emlékezésben élhessen tovább. Nem bizonyítható, hogy Mykénai királyok istenekké akartak e válni, mint ahogy az sem, hogy Frazer által felvetett istenkirályok meggyilkolása, vagyis az életpálya csúcson történő megtörésével létrehozott állandóság állt e háttérükben. De Kerényi gondolatai nyomán biztosra vehető, hogy a halotti kultusz alapja az ember. Pontosabban az emberi természetben meglévő törekvés beteljesülése a halálban.

Az emberi lényeg adja a hérosztörténet alapját. Az ember, mely tisztában van egyediségével, ami nem olvad fel a közösségben. A megismételhetetlen lényeg, mely

minden születést egyedivé tesz. Ez Kerényi tolmácsolásában az isteni szikra, mikor az emberfeletti behatol az emberibe, és megtermékenyíti azt. A halál és az emlékezés és a születés teremtésének együttese, egyszerismind végtelenül emberi. A görög héroztörténetek reálisak, nem idealizáltak és moralizálóak. A héroszok emberi tulajdonságairól szólnak. A történetek középpontját nem a kulturális vívmányok, a városalapítások adják, hanem az emberi lét. Ami emberi Felfokozódik a szenvedés nehézsége által. Benne foglaltatik a tragikus vég, mely elkerülhetetlen. Minden történet lényegében egyetlen drámát villant fel, az istenember sorsát mutatja be, mely számtalan változatban is egy és azonos. Az ember anya sorsa, aki istentől esik teherbe, a halandó apa, aki az istent helyettesíti, Sorsa bár adott, annak végkifejlettje nem, ezeket a variációkat jelenítik meg a történetek. Halottkultusz, tehát a sors beteljesítésének ünnepe. A hérosz sorsszerű feladatait megváltoztathatatlan lényege által tölti be, ez az, ami előtt a kultusz tiszteleg. A lehetőség, hogy a résztvevő kapcsolatba kerüljön saját sorsával, szembenézzen lehetőségeivel, és változtasson rajta a mitikus példát követve.

*„A haldoklóval halok én és a most fürdetett újszülöttel születek, nem vagyok én kalapom és cipőm közé zárva,
És sokféle dolgot megnézegetek, melyek mind-mind különböznek és mind jók,
Jó a föld és a csillagok és minden járuléuk jó.
Én nem vagyok föld, sem valamely föld járuléka,
Pajtása és társa vagyok velem egyformán halhatatlan és mérhetetlen embereknek,
(Ők nem ismerik halhatatlanságukat, én ismerem).”*

Kerényi a héroztörténetek elmondásán keresztül történő átélését összeköti a Dionüszosz-kultuszban, elmondott tragédiákkal. A Héroszok szenvedéseit elbeszélő történetek egyrészt az ő tiszteletére szólnak, másrészt róla, hiszen Dionüszosz a hérosz az istenek között. Aki bár isteni lényegű, mégis Istenember. Szoros kapcsolatban áll a holtak birodalmával. Egyes értelmezésekben Hadész is egy személyben. Születése alvilági születés, vagy halálban születés, szorosabban a tűzben születés, egy olyan isten létrejötte, akit megérintett a halál, és abból érkezik. Ezáltal igazi archetípusa az istenembernek, mert mindkét lényeket magában hordozza. Perseus, aki Mykénai alapító hérosz volt, és maga is egy érc kamrában, vagyis tulajdonképpen egy sírba zárva született meg, ölte meg Dionüszoszt. Tehát meghalt, még ha ehhez egy másik istenember is kellett. Más

történetekben a Titánok tépték szét, és fogyasztották el testét, hogy egyedül a szíve maradjon meg. Halandósága, mely emberi lényege volt, nem kerülhette el sorsát. Dionüszosz ünnepeken az alvilágból hívják fel őt, mert bár meghalt, isteni lényege alvilági létezését biztosítja. Otthonából, a halálból, ismét megjelenjen az élők hívására. Ő az Isten, aki osztozik velünk a halában. A kettős létezés nem egyedi a görög mitológiában. A japánban ismert eredettörténet egyik verziója szerint az égben lakó istenek adtak parancsot a teremtésre. Elszakadtak a földi létezésről, és rejtőzködő istenné váltak. Szerepük arra korlátozódott, hogy megparancsolták Izanaginak és Izanaminak, vagyis a férfi és női aspektusra szétvált Égnek és Földnek, hogy fejezzék be a teremtést. Utolsónk a tűz istene születik meg, aki megégeti a méhet, mely megöli az anyát. Izanagi lemegy a föld alá, és keresi feleségét, de végül az oszladozó testtel találkozik, melyet hátrahagy, és visszaszáll az égbe, miközben az anya a föld alá zárva marad. Ez megfelel annak, hogy Izanami egy időben istensége a termékenységnek és a halálnak, a születésnek, és az anyaölbe való visszatérésnek (Eliade 273). A hérosz, ha nem is a halálban születik, akkor is a halálra. Mert ez pályája elkerülhetetlen végpontja, mint minden létezőnek ezen a földön. Sorsa a sírba vezet, hogy onnan tovább hasson, és tisztelet övezze. Dionüszosz halála isteni létezésének is fontos aspektusa. A növényzet más isteneihez hasonlóan erőszakos halált hal, de feltámad. Ünnepegen felelevenítették szenvedését, halálát és feltámadását. (Frazer 261) A határok átléphetővé tétele, az egyszerre létezés két világban fontos eleme a hérosznak. Campbell megfogalmazásában a hős az a férfi, vagy nő, aki képes leküzdeni saját és társadalma kulturális, történelmi és morális korlátait. Tágabb értelemben, aki le tudja küzdeni létezésének született formáit, és átalakulásában többé változik. A hérosz ura önmagának, modern ember, de halála elkerülhetetlen. A teszt éppen ez, az enyészetben kell újjászületnie, mint tökéletes, makulátlan létező, és ebben a formában kell visszatérnie, és átformálódásával felvértezve segíteni az embereket. (JC15) A visszatérés, és a társadalomba való visszarendeződés a halál beállta után nehézkes feladat lehet. Szükséges hozzá az ünnep, mely lehetőséget teremt számára, a két világ közti határ átlépésére, hogy a társadalom cselekvőivel, azok akaratának megfelelően, kölcsönhatásba lépjen. Már csak az a kérdés, milyen hatást fejt ki, ha egyszer ez a kapcsolat megtörténik. A hérosz, bár nem központi jellegzetessége, a változás mitológiai alakja is. Kerényi értelmezésében fő jellemzője az emberi jellegéből adódó tragédiája, és kulturális hatásai mellékesek. A változáshoz való kötődés azonban elidegeníthetetlen egy olyan mitikus létezőtől, aki ilyen közeli kapcsolatban áll a halállal. Mely végső soron maga

a születés, hiszen éppen elkerülhetetlensége teszi lehetővé a változást. A régi meghal, az új átveszi a helyét. Ebben az értelemben ezek a történetek éppen a halandóság félelme fölött aratott győzelemről szólnak, és a változásokról, melyeket halálukkal indítottak be. A hérosz az a személy, aki korlátozott idejében teljesíteni képes sorsát. A jelentőségteljes élet és ez a kiteljesedés, ami az eljövendő korokban is rezonál, és melyhez végül is minden félelmünk ellenére is halál vezet el bennünket. Melyben, ha meg is szűnünk embernek lenni, hőrozként örökké létezhethünk.

"A világ bealkonyulni látszik, de én mesélek, mint rég, kicsit éneklős hangon. Ez tart fent, ez kímél meg a jelen zűrzavarától és őriz meg a jövőnek... Vége a játéknak az idővel, a cikázásnak az évszázadok között, mint azelőtt. Már csak egyik napról a másikra tudok gondolkodni. Hőseim ma már nem a katonák, királyok, hanem a béke dolgai. Még senkinek sem sikerült eposzt énekelni a békéről. Mi van a békében, hogy nem vágyik maradandóságra, és hogy alig-alig hagy mesélni magáról...? Ha az emberiség elveszti mesélőjét, azzal elveszítette gyermekségét is."

A megszületés és a halandóság eredeti felcserélhetőségének, és körforgásának rendje, ahol a temető és az otthon dinamikus viszonyban állt egymással Heidegger, halálos renddé szilárdította. A halált a szokás, mint aktus felől értelmezi, mely lehetőséget teremt a temetőben való megnyugvásra, a magzati állapotban való elpihenésre, mely sohasem ér véget (Macho 92.) Ezzel nem csak megszűnik a halál kapcsolata az élettel, hanem bekövetkezik a halottak kizárása az élők közül, a hőroszok szenvedéssel megváltott emlékezte megszakad, és emléküek csupán leírássá silányul. Az első lépés talán az volt, mikor a polgári társadalmaknak megadatott, hogy megszabaduljanak a haldokló látványától. Nincs hely, idő, se tér a haldokló számára. A halottal nem lehetséges kapcsolatot tartani, mert aki meghal, megszűnik létezni is. A testeket porrá tesszük, és elszórjuk. Aki viszont felfüggeszti kapcsolatát a halottaival, aki felborítja az élők és holtak világának ellentmondásos kapcsolatát, nem kerülheti el annak következményeit. Egykor halottainkat átvittük a folyón, lehetőséget teremtettünk számukra, hogy kilépjenek a mi világunkból, majd kapcsolatot tartottunk velük, megértettük, és megértették, hogy sorsuk beteljesedett. Ma azonban a modern városban nincs helye temetőknek, és így maguk válnak temetővé. Nem véletlen, hogy a hőroszok, és istenek megsemmisülésével együtt jelentkeztek az első kísértetek, a modernitás hajnalán Amerikában, Hydesvillben, az első modern kopogó szellem. Nem hőrosz, csupán egy a ház alá korábban eltemetett házalóügynök nyughatatlan lelke. Sorsa aligha teljesedett be, és életét nem világította be

az isteni fény. Csak halálát ismerjük, történetét vele temették ismeretlen gyilkosai. A ház helyén ma tábla áll: „Ezen a helyen született a modern spiritualizmus. Itt állt a Fox nővérek otthona: ők voltak a médiumok, amikor először létesült kapcsolat a szellemek világával 1848. március 31-én. Itt nincsen halál, itt nincsenek halottak.” Pozitivistá üzenete hátborzongató, mert ahol nincsen halál, és nincsenek halottak, ott értelem szerűen élők se lehetnek. A lelkek rendezetlen kiáramlása, és hontalansága megszünteti a kommunikációt. Kopognak, kaparnak, zörögnek, soha többé nem érthetjük meg őket, és aki meghal elveszett. Halottak házaiban lakunk, halottak bútorain hajtuk álomra fejünket, és halottak könyveiből olvassunk. Körbe vesszük magunkat az elhunyt fényképeivel, tárgyaival. Végrendeletünket is mozgófilmre rögzítjük, nem gondolva bele, milyen hátborzongató, síron túli üzenetet adunk szeretteink kezébe. Most már valóban velünk vannak halottaink, benépesítik életünket, de ugyanakkor osztoznak a meg nem értettség, és a céltalanság átkában. Többé már nem érthetjük meg őket, és nem emlékezhetünk rájuk. Ez pedig mindannyiunk tragédiája, mert az út végén a biztos feledés vár, és nincsen alvilág, melyben elfoglalhatnánk megérdemelt helyünket. De talán van remény. A héroszok végül elbuktak, de emléküket őrzik a poros könyvek, történeteiket újraértelmezik a filmek és képregények, talán a modern halottnak modern kultusz jár.

Terepnaplómba a következőt írtam november 2-án, a Halottak Napján: Sötétedés körül értem el a Mission kerület szívének tekinthető 24. Street és Mission Street sarkot, ami minden évben a Halottak Napi felvonulás kiindulópontja. Ahogy kiszálltam a taxiból, a legvalószínűtlenebb tömegbe csöppentem. Sok ezer feketébe, esetleg fehérbe öltözött ember, többségük arcfestéssel, néhányan csak fehér arccal, fekete rúzzsal, mások művészi koponya sminkben. Csipkék, bársonyok, gótikus ruhák. Mindenkinél körömvirág, és tömjén, melynek erős illata mindenhol keveredik a marihuána szagával. Unott rendőrök, sok fehér és ázsiai, kevés spanyol. Égő gyertyákat, körömvirágot, bekeretezett fotókat tartanak. Magányos öregember egy nagyméretű keretes fotót támaszt a falnak, majd óvatosan egy kopott trombitát vesz elő, és játszani kezd. A melódia összekeveredik a szemközti bárból kiszűrődő spanyol énekléssel, az utca túloldalán gitározó fiatal zajával, a közeledő felvonulás elképesztő robajával. A táncosok, és a hozzájuk csatlakozó bátrabb nézők csörgőkkel, dobokkal ütik a menet ritmusát, miközben egy táncos csoport óriási fehér lampionokat táncoltat, mintegy jelképezve az elhunytak közöttük lebegő lelkét. Mögöttük óriási fáklyákat hoznak, és tovább hömpölyög a tömeg, táncosok, és tűzfújók, zsonglőrök. Mögöttük, előttük, mellettük a járdákon a táncoló, toporgó, lökdösődő nézők.

Mindenki vidám, a zaj és a fény, a rengeteg tömjén füstjétől ködösnek látszik az utca. Mindenki nyíltan, és bőségesen fogyaszt alkoholt, és füvet...

Egy pillanat műve és eltűnik az egész sokadalom. Valahol rossz irányba fordultam, már csak távoli hangokat hallok, igyekszem megkeresni a helyes irányt. Az máskülönben üres utcákon kis csoportokban emberek ülnek. Mindenhol saját kis oltár áll, gyermekek fotói és az oltárra helyezett új, még ki nem csomagolt játékok. Az oltárok körül ülők nem sírnak, de csendesek. Halkan dúdolnak. Kérdésekre elárulják, hogy nem is tudják ki építette az oltárt, nem tudják, ki a gyermek. Idős férfi ül a járda szélén, mellette idős kutya, ölében körömvirág, gyertya, és egy fiatal nő fényképe az 50-es, 60-as évekből. „Ne félj a haláltól!” Kiabálja, egy fiatal nő, kezében egy atomrobbanás gombafelhőjét ábrázoló festménnyel. Egy kapualjban fiatal pár szerelmeskedik. Mire rátalálok a menetre, már elérte végcélját, és a táncosok szétszéledtek. Ez már a Garfield Park. A „hivatalosan” felállított művészi oltárok, és az azokat körbevevő kisebb konstellációk töltik be a zöld részeket. A nagy oltárok koncepciója kivehetetlen a rengeteg embertől. Sóval rajzolt csontvázak, étel, gyümölcsök, régi festmények, fotók. Mindenhol állnak, ülnek, fekszenek, zenélnek és isznak. A tér közepén kis papír fecniket kötnek egy fára. „Ez a Halál Fája, ezen keresztül üzenhetünk halott szeretteinknek.” Előttem turisták próbálják lefotózni az egyik papírdarabot. Fiatal lány lép mellém, és a kezembe nyom egy pár szál körömvirágot. „Biztos te is szeretnél valakiről megemlékezni.” A szomszéd réten egy hatalmas fényképekkel teli fal előtt komplett zenekar játszik halkan, félig a földön fekvé, ülve. Monoton, lassú, és az énekesnő hangjától feláll a szőr a karomon. Körülöttük az egész rétet beterítik a földön gubbasztó gótikus ruhás fiatalok. mind arcfestésben, mind a földre borulva, néha felemelkedve, karjaikat széttárva az ég felé. A sötétben olyan, mint egy selyempárnákkal teleszórt rét. Visszafelé tartok a halál fája felé. Egy alacsony drótkerítésen rengeteg fénykép, és melléjük tűzve rengeteg virág. Az egyik jó barátom apja múlt héten halt meg, egy percig becsukom a szemem aztán a kerítésbe tűzöm a virágokat. Ahogy ellépek a kerítéstől egy szembe jövő középkorú férfi barátságosan megszorítja a kezem, a vele tartó nő pedig megölel. „Éljél boldogan.” mondják. Aztán eltűnnek a tömegben. Nem sokkal múlt éjfél... San Francisco 2011.

Hivatkozások

- Campbell, Joseph (2008): *The hero with a thousand faces*. Novato, California, New World Library.
- Eliade, Mircea (2006): *Mítoszok, álmok és misztériumok*. Budapest, Cartaphilus
- Fortes, Meyer (1983): *Oedipus and Job in West African religion*. New York, Cambridge University Press.
- Frazer, James (2005): *Az aranyág*. Budapest, Osiris.
- Freud, Sigmund (2011): *Totem és Tabu*. Ford. Dr. Pártos Zoltán Budapest, Belső Egészség.
- Hermann, Ulrich (1998): A megjobbíthatatlan tökéletesítése? In Kamper, Dietmar–Wulf, Christoph (szerk.): *Antropológia az ember halála után*. Ford. Balogh István, Budapest, Józseveg Műhely. 28-52.
- Kerényi, Károly (1977): *Görög Mitológia* Budapest, Gondolat
- Macho, Thomas H. (1998): *A hiányzás botránya*. In Kamper, Dietmar–Wulf, Christoph (szerk.): *Antropológia az ember halála után*. Ford. Balogh István Budapest, Józseveg Műhely. 79-102.